

DIE NEDERLANDSE RÉVEIL EN KINDER-EMIGRASIE NA DIE KAAP.

Onder die naam „Réveil” staan ’n godsdienstige beweging bekend wat in die eerste helfte van die 19e eeu in verskillende lande van Europa groot invloed gehad het. Ofskoon die naam van die beweging nuut was, is die verskynsel as sodanig so oud as die mensheid. In die een mens oorheers soms die verstand, in die ander die gemoed en in die derde die wil. Op die gebied van godsdiens en geloofsoortuiging speel hierdie faktore, wat in elke mens van verskillende sterkte is, ’n groot rol.

In die 18e eeu het die nadruk op die waarde van die menslike verstand en vernuf begin lê. Verstandelike deurgronding en verklaring van die ewige waarhede van die geloof en die geheime van die almag van God het begin hoogty vier. So kon die godsdiens in ’n versteende rasionalisme ontaard. Hierdie stroming het spoedig sy teenhanger gekry en ’n fel reaksie begin uitlok wat soos in die geval van die Engelse Metodisme na oorgevoeligheid oorgeslaan het om in ’n ongeballanseerde opwekkingsbeweging te ontaard. In ander lande — soos in Duitsland — het die reaksie hom in die vorm van piëtisme openbaar.¹⁾

Nederland het nie aan die verskillende invloede ontkom nie, terwyl ook onder die Nederlandse volk verskillende leidende figure die stryd teen die „gees van die eeu” aangebind het. Onder die vroeg 19e eeuse aanhangers van die „Réveil” neem die veelsydige Willem Bilderdijk²⁾ ’n vooraanstaande plek in. Hy word gewoonlik die vader van die Nederlandse Réveil genoem. ’n Ander stryder van betekenis was die bekeerde Joodse digter Isaac da Costa, een van die leerlinge van Bilderdijk. Persone van die mees uiteenlopende rang en stand het hulle by hierdie manne aangesluit.

¹⁾ M. E. Kluit: *Het Réveil in Nederland* — Amsterdam, 1936. Hoofstukke I—II.

²⁾ M. E. Kluit: Hoofstuk IV.

Onder hulle was politici soos Groen van Prinsterer, predikante, teologiese studente, besigheidsmense ens. Kortom, in al die lae van die Nederlandse bevolking, maar in hoofsaak in die leidende kringe, het die roepstem opgegaan: Weg met die verderflike invloede van die nuwe tyd, terug na die ou, beproefde paaie van die ware Christendom. In twee opsigte het die aanhangers van die Nederlandse Réveil, ondanks verskillende opvattinge om die doel te bereik, saamgegaan. Hulle was almal teenstanders van die moderne tydgees, en was gevoelsmense. Luister na die vlamme woorde van Da Costa in sy digwerk: *Vijf en twintig jare*, waarin hy in 1840 die aanbidders van die tydgees aanval:

„De kennis

Ontworteld aan 't geloof werd trots, werd heiligschennis,

Een andre geest stuwthands de stoute raadren voort.

't Is geen doervorschen meer, maar richten van het Woord

Des Heeren, — God gedaagd ter vierschaar van de Rede.³⁾

En dan kan hy homself nie meer bedwing nie, die waarheid sal hulle hoor:

„Zie hier uw goden: Kunst en Kracht en Industrie!

En voorts! geen eerdienst meer dan de eerdienst van 't

Genie!⁴⁾

Sal hierdie „gode” seëvier? Nee, nooit nie! roep die digter:

Mijn Koning, ziet! Hij zal regeeren!

Hem zullen alle Volken eeren,

Hem, alle Vorsten biën.

Hem, allen die Zijn smaadheid droegen,

Die om behoudnis naar Hem vroegen,

In Zijne aanbiddbre schoonheid zien . . . ⁵⁾

Om hierdie ideaal te verwesenlik moes die mensheid bekeer word. Aanvanklik het die aanhangers van die Réveil byeenkomste in beslote kring gehou.⁶⁾

Daar het „voorgangers” uit Nederland of die buiteland (gewoonlik Franse of Franssprekende Switsers) opgetree. Spoedig het die oortuiging onder die aanhangers posgevat dat die Evangelie ook moet uitgedra word. Aan almal moes die Blye Boodskap gebring word, sodat Heidene, Christene, Jode, rondswerwende en verwaarloosde kinders, armes, ongelukkiges en maatskaplik sleg bedeedes, misdadigers en jeugdiges in verbeterhuise in die vreugdes van die ewige saligheid kon deel.

Die volgende stap was — om behalwe voedsel vir die gees —

³⁾ I. da Costa: *Vijf en twintig jare*: Zutphen s.j. Verse 151—155.

⁴⁾ I. da Costa: *Vijf en twintig jare*: Verse 377—378.

⁵⁾ I. da Costa: *Vijf en twintig jare*: Verse 479—484.

⁶⁾ 'n Beskrywing van so'n byeenkoms of „réunion” in: A. Pierson: *Oudere Tijdenooten*. Amsterdam, 1922. Bls. 73 e.v.

verbetering in die maatskaplike toestand van armes, verwaarloosdes en misdeeldes te bring. De leidsman op hierdie gebied was ds. Otto Gerhard Heldring (1804-1876), leraar van die Ned. Hervormde gemeente te Hemmen (Geld.)⁷⁾. As herder in 'n gemeente waar landelike rykdom en skrynende armoede geheers het, het hy reeds vroeg oor lotsverbetering van die minderbevoorregte begin nadink.⁸⁾ Hy was 'n aanhanger van die Réveil en het in 1845 'n ope brief aan Groen van Prinsterer geskrywe⁹⁾ om hom en sy vriende op te wek om die hande ineen te slaan om Christendom en filantropie te verenig en die toestand, waarin 'n deel van die Nederlanders verkeer het, te verbeter. Ds. Heldring se oproep het sukses gehad. Hy en ander geesdriftiges — die „Christelike Vrienden”¹⁰⁾ — het meerdere byeenkomste gehou waar vraagstukke soos bestryding van dronkenskap, versorging van wese, verwaarloosde kinders, gevalle vrouens, kolonisasie e.a. bespreek is. Ds. Heldring het die hand aan die ploeg geslaan en onder sy leiding het die volgende tehuse tot stand gekom: 1848 „Steenbeek” vir gevalle vrouens, 1856 „Talitha Kúmi” (dogter staan op) vir verwaarloosde kinders. In 1861 „Bethel” 'n tehuis vir verwaarloosde dogters. In 1864 is by hierdie inrigtings nog 'n Christelike normaalskool vir onderwyseresse gevoeg.

Nog vyftien jaar was dit aan ds. Heldring gegee om aan die hoof van die inrigtings te staan. In 1876 het die Heer hom weggeneem, maar vandag staan die „Heldring-gestigte” te Zetten nog daar as 'n monument. Nederland kan nog altyd dankbaar wees vir die geseënde werk van een van die kinders van die Réveil.

* * *

Deur merkwaardige omstandighede het die werk van ds. Heldring ook in Suid-Afrika spore nagelaat. In 1854 of begin 1855 het ds. Andrew Murray Jnr., leraar van die Ned. Geref. gemeente te Bloemfontein 'n besoek aan Nederland gebring en samesprekings met ds. Heldring gevoer. Deur sy opvoeding en studie in Skotland het ds. Murray heeltemal in die gees van die Skotse opwekkingbeweging opgegroeï en na sy aankoms in Nederland het hy as student in die teologie aan die Universiteit te Utrecht in Réveil-kringe tereggekom.¹¹⁾ Sodoende het hulle gedagtes baie ooreengekom. Hulle het die plan geopper om 'n aantal verwaarloosde Nederlandse seuns en dogters tussen 14 en 18 jaar na die Kaap te stuur om daar tot hulle meerderjarig sou wees by Afrikaanse vriende gehuisves te word, kos en klere

⁷⁾ Al die besonderhede omtrent ds. H. en sy werk is te vind in: L. Heldring — *O. G. Heldring in leven en arbeid*. Leiden, 1882, 2e druk.

⁸⁾ L. Heldring, Bls. 128 ev..

⁹⁾ L. Heldring, Bls. 178.

¹⁰⁾ L. Heldring, Bls. 185.

¹¹⁾ S. P. Engelbrecht: „Andrew Murray in zijn studie jaren te Utrecht,” in *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, Julie 1917, bls. 609—612.

sou ontvang en een of ander vak sou leer.¹²⁾ Daar is verder besluit om kommissies in Nederland en Kaapland te vorm om reëlings te tref. Sowel in die Kaap as in Nederland is die plan toegejuig, kommissies is gevorm¹³⁾ en voorwaardes opgestel. Belangstellendes in die Kaap moes £15 reisonkoste vir elke seun of dogter betaal en na aankoms van elke kind of weeskind 'n verklaring aflê dat hulle die kind(ers) van voedsel, klere en huisvesting sou voorsien en verder te sorg „voor hunne godsdienstige opleiding in de leer der Protestantsche Kerk waartoe de pupillen behooren...” en veral soveel as moontlik vir „geregelde bijwoning van de openbare godsdienst, en den zondagschool, waar zulks binnen bereik is.” Uit 'n ander bron weet ons dat die kinders in die eerste twee en halwe jaar geen loon sou ontvang nie, maar daarna £5 per jaar en kos en klere. Van hierdie vyf pond sou £1 aan die kinders uitbetaal word, terwyl die res by die regbank gedeponeer sou word.¹⁴⁾ Nadat die Kaapse kommissie saamgestel was het die sekretaris — O. J. Truter — op die 24e Julie 1855 aan ds. Heldring meegedeel wie lede van die komitee was en verder meegedeel dat — volgens ooreenkoms — slegs kinders uit weeshuise en liefdadighedsinrigtings verwag word, dat die kinders liefs tussen 14 — 16 jaar moet wees, nie uit 'n strafkolonie kom nie en dooplede van 'n Protestantse Kerk moet wees. In dieselfde brief het hy vir 17 seuns en vyf dogters aangevra. Die seuns sou as huisbediendes, tuinmans en stalknegte opgelei word, terwyl ses in die boerebedryf sou geplaas word. Die dogters sou diensbodes word. Daarna is verskillende oproepe in Nederlandse koerante o.a. in die *Amsterdamsche Courant* van die 9e Januarie 1856 geplaas, waarin ouers opgeroep is om hulle persoonlik of skriftelik by J. L. Gregory Pierson te Amsterdam of by een van die ander lede van die *Commissie ter verzending van jongelieden als dienstdoden naar Kaap de Goede Hoop* aan te meld.¹⁵⁾ Op die 31e Augustus 1856 het die skip *Zalt-Bommel* (Kaptein C. J. Juta) met 93 seuns en dogters uit Rotterdam vertrek. Hulle was onder leiding van die katgiseermeester Jongeneel.¹⁶⁾ Op die 16e November het die skip

¹²⁾ Heldring het in 1856 hierdie besprekings en die korrespondentie wat daaruit voortgevloei het, gepubliseer in: *De Vereeniging: Christelijke Stemmen*. Amsterdam, 1856, Deel X. bls. 329—337.

¹³⁾ Ned. kommissie. Lede: ds. O. G. Heldring (Hemmen), ds. N. H. de Graaff (Apeldoorn), Jhr. Mr. F. W. A. Beeelaerts van Blokland (Rotterdam, sekr.), J. L. Gregory Pierson (Amsterdam), J. Rooseboom (Ede). Kaaplantsche kommissie: J. de Wet (lid Kaapse Wetg. Raad); ds. A. Faure en ds. S. P. Heyns (Kaapstad), ds. P. E. Faure (Wynberg), M. C. Vos, S. de Kock, O. J. Truter (Skr.-penningmeester), D. G. van Breda, P. A. Brand (Kaapstad).

¹⁴⁾ *Laatste reis van Ida Pfeiffer naar Madagaskar*, Utrecht, 1862. Bls. 47—48.

¹⁵⁾ Louts-versameling Staatsargief Pretoria No. 1315.

¹⁶⁾ Louts-versameling No. 1401. Een van die passasiers was die bekende wêreldreisiger mej. Ida Pfeiffer wat in haar boek: *Laatste reis van Ida Pfeiffer naar Madagaskar* (Utrecht, 1862) op bls. 46 e.v. 'n weinig verkwiklike beeld van die kinders gee.

sy anker in Tafelbaai laat val, waarna die kinders op die 18e November 1856 voet aan wal gesit het.¹⁷⁾

Die volgende dag het 28 seun en 5 dogters na hulle pleegouers te Kaapstad, Paarl, Wynberg, Stellenbosch vertrek nadat hulle in die konsistoriekamer van die Groot Kerk in Adderleystraat deur O. J. Truter toegesprek is.¹⁸⁾ Daarna het die *Zalt-Bommel* sy reis voortgesit en te Port Elisabeth die ander kinders ontskeep. Vandaar is hulle met waens na Graaff-Reinet¹⁹⁾ gebring. Die *Zuid-Afrikaan* het 'n lang artikel oor die aankoms van die kinders gepubliseer, terwyl Truter o.a. verklaar het dat die Kaapse Kommissie baie dank verskuldig is aan die Nederlandse komitee „tot welker heeren behoort onze landgenoot, de heer Beelaerts van Blokland, wiens vader velen uwer zich zullen herinneren in vroegere tijden als een bekwamen ambtenaar in deze kolonie te hebben gediend.”

Ook ds. Heldring was dankbaar en het later getuig: „Wij danken ook onze vrienden in Zuid-Afrika hartelijk, voor hunne onvermoeide zorg en trouwe hoede, waarmede zij de jeugdige gasten het land hunner vreemdelingschap tot een nieuw vaderland trachten te maken.”²⁰⁾ Die Kaapse digter J. Suasso de Lima was so geesdriftig dat hy 'n gedig van 14 koeplette onder die naam „Welkomstgroet” ter ere van die aankoms van die jong landverhuisers gedig het.²¹⁾

* * *

Oor die verdere werksaamhede van die kommissies is nog maar baie min besonderhede bekend. Uit 'n lys van skepe wat uit Nederland vertrek het en deur prof. U. G. Lauts bygehou is,²²⁾ kan nog die volgende gegewens vermeld word.

Op die 8e Augustus 1858 het die skip *Henrietta* (kaptein J. M. v. d. Veen) uit Hellevoetsluis, die voorhawe van Rotterdam na Kaapstad vertrek. Aan boord was 200 seuns en dogters en 10 ambagsmense en diensbodes, waaronder 20 landbouers. Op die 23e Oktober van dieselfde jaar het weer 'n skip uit dieselfde hawe vertrek. As passasiers van die *Bulgerstein* was daar 80 kinders en 50 ambagsmense. Tenslotte volg nog op 1 Febr. 1860 die *Provincie Drenthe* (kaptein Beckering) met 32 seuns en dogters as passasiers. Ofskoon die skeep-

¹⁷⁾ Beskrywing in *De Vereeniging: Christelijke Stemmen*, Deel II, b's. 561-565.

¹⁸⁾ Toespraak o.a. in: *Zuid-Afrikaan*, Kaapstad, 20 Nov. 1856.

¹⁹⁾ Van hierdie kommissie was die sendeling-Arbeider *Noome* een van die lede. Of hy deur bemiddeling van ds. H. uitgestuur is, is onbekend. Hy en sy vrou (onderweg oorlede) en sy kollegas B. okhuyzen en Ter Burgh het in Mei 1851 met die skip *De Rijn* uit Nederland vertrek en op die 7e Junie 1851 te Kaapstad aangekom. Bl. is spoedig na aankoms te Wynberg oorlede. (L.V. 1401).

²⁰⁾ *De Vereeniging: Christelijke Stemmen*, deel XIII, Bls. 177-184.

²¹⁾ *Ibid.*

²²⁾ Lauts-versameling No. 1401. As belangstellende vriend van Suid-Afrika het prof. Lauts, alhoewel hy geen lid van die kommissie in Ned. was nie, verskillende briewe en mededelings omtrent die jong landverhuisers bewaar. Hierdie stukke is in die Staatsargief te Pretoria.

lys van prof. Lauts nog verder deurloop is na hierdie datum geen kinders meer as landverhuisers na Kaapstad vermeld nie. Altesame het tot op daardie tydstip 405 kinders van Nederland na Kaapland vertrek. Hierdie kinder-emigrasie uit Nederland was een van die uitvloeisels van die christelike werksaamhede van die Réveil. Mag die volgende woorde van ds. O. G. Heldring hulle deel geword het in hulle nuwe vaderland:

. . . . daar is nog ruimte voor u en voor velen, kom over gij zijt welkom hoe heerlijk is hunne toekomst als zij in een land, waar honderd duizenden morgen ledig liggen, kunnen medestrijden, om die natuur, voor den mensch bestemd aan het wild gedierte kunnen ontrooven en eenmaal aan landbouwen en veeteelt onderwerpen. Daar zij later hunne woning veilig en gezegend!

JAN PLOEGER.